

ALGEMEEN

E. van der Vlist, *De burcht van Leiden* (Leidse historische reeks XIV; Leiden: Primavera Pers, 2001, 104 blz., ISBN 90 74310 34 6).

De burcht van Leiden is gesticht door een kastelein die gehuwd was met een reuzin. Tot hun nageslacht behoorde een koning met de bijnaam Ezeloor en de stichter van slot Valkenburg. Dit is althans één van de legenden die over de burcht van Leiden de ronde doen. Ed van der Vlist heeft in een klein maar helder naslagwerk de verschillende verhalen over de burcht verzameld. De Romeinen, de Vikingen en de reuzen komen allemaal aan bod als stichters van de burcht. Naast de legenden geeft Van der Vlist ook de werkelijke oorsprong van het gebouw weer.

De burcht is een typisch 'motte'-kasteel. De opgravingen in Leiden hebben laten zien dat de burcht tot de oudste van Nederland behoort. De Engelse term voor een dergelijk kasteel is 'motte-and-bailey-castle'. Dit was een versterkte burcht op een kunstmatige verhoging ('motte') met een 'bailey', zoals ze overal in Europa tussen de elfde en dertiende eeuw werden gebouwd. Op het punt van de 'bailey' zaait Van der Vlist verwarring. Zijn interpretatie van de 'bailey' is een voorhof met woon- en werkfunctie waarvoor binnen de burchtmuur geen plaats meer was. In werkelijkheid vormde de 'bailey' van een kasteel juist een ringmuur rondom de 'motte' en had ook betrekking op het terrein tussen ringmuur en 'motte' binnen de versterking. Het was niet noodzakelijk dat een 'motte-and-bailey'-kasteel een voorhof had. Van der Vlist heeft hierover een vreemd standpunt, want in dezelfde alinea waarin hij aangeeft dat er geen voorhof hoeft te hebben bestaan, speculeert hij over de precieze locatie in het geval van Leiden. Hij beweert dat, hoewel archeologen tot nu toe geen oorspronkelijke voorhof hebben gevonden, die er wel geweest zou kunnen zijn, en wel aan de westzijde van de motte, aangezien zich daar in de twaalfde eeuw de toegangspoort bevond. Het lijkt onwaarschijnlijk dat archeologen zich ooit zullen laten leiden door zulke speculaties!

De eerste vijftig pagina's van het boekje zijn gewijd aan het onderwerp 'Leiden en haar burcht in de Middeleeuwen'. Dit lange hoofdstuk heeft Van der Vlist aangegrepen om de roerige geschiedenis van de stad Leiden en het graafschap Holland te vertellen. Daarnaast beschrijft de auteur de precieze oorsprong van de naam 'Leiden'. De burcht zelf wordt eigenlijk slechts enkele malen genoemd. Door de grote hoeveelheid namen van zowel graven als kroniekschrijvers vraagt het hoofdstuk wel concentratie en doorzettingsvermogen van de lezer. De hoofdrol is weggelegd voor de treurige geschiedenis van Ada, dochter van graaf Dirk VII. Na de dood van haar vader werd zij als enig kind de inzet van een strijd om de macht. De burcht van Leiden komt in het verhaal naar voren als Ada er haar toevlucht zoekt. Na een belegering moest zij zich overgeven en ging in ballingschap naar Engeland. Behalve Ada komen nog andere graven en gravinnen aan bod die een stempel hebben gedrukt op de burcht.

Interessant is het hoofdstuk dat beschrijft hoe de stad Leiden de burcht aankocht in 1651 en haar begon te verfraaien. De eens trotse burcht was vervallen tot een ruïne die nauwelijks opviel tussen de bebouwing. De toegang was een steegje van één meter breed. Het stadsbestuur wilde de vervallen steenklomp weer tot een glorieuze burcht herstellen. Het terrein om de burcht werd beplant met fruitbomen. Ook werd de entree van de burcht veranderd in een toegangspoort die het zelfbewustzijn van de trotse burgers weerspiegelde. Een gekroond stads-wapen, een overkoepelde trap en twee laat-gotische zuilen met daarop een leeuw en een ram maakten de toegang af. In de achttiende en negentiende eeuw kreeg de burcht de recreatieve functie die zij nog steeds heeft. Een doolhof, hertenpark en kolfbaan maakten een bezoek plezierig.

Het boek sluit af met een kort overzicht van de restauraties aan de burcht die hebben plaatsgevonden na 1700. Het blijkt dat regelmatig met harde hand werd 'gerestaureerd'. Toch is het gebouw gelukkig grotendeels bewaard gebleven.

De burcht van Leiden leest plezierig door de prettige schrijfstijl van de auteur. In grijze kaders zijn extra legenden, bronnen en gedichten geplaatst die het verhaal verlevendigen. De literatuurlijst en het notenapparaat zijn uitgebreid en helder, zodat dit werk voor eenieder met interesse in de Leidse geschiedenis zeer bruikbaar zal zijn. Een punt van kritiek is echter de indeling van de hoofdstukken. Deze is rommelig, zodat onderwerpen die beter apart hadden kunnen worden behandeld, nu door elkaar genoemd worden. Ook dwaalt de auteur soms ver af van het verhaal rond de burcht. De afbeeldingen maken weer veel goed. Gravures, foto's en tekeningen van alle eeuwen geven een mooie blik op de burcht en haar uiterlijk vanaf de stichting tot heden.

Saskia de Boer

F. J. van der Vaart, *Bedelordekloosters, 's-Hertogenbosch en de Bossche school. Studies over architectuur en stedenbouw* (Dissertatie Nijmegen 1999; Nijmegen: Nijmegen University Press, 1999, 237 blz., ISBN 90 5710 065 7).

De titel van deze Nijmeegse dissertatie dekt de inhoud; drie studies, los weg verbonden door een inleiding en een stad: Den Bosch. Het geheel vormt een dissertatie, maar elk afzonderlijk hadden de studies al eerder een functie. Eén als doctoraalscriptie, één als artikel in het *Bulletin KNOB*, en één als publicatie in de reeks Boschboombladen. De scriptie dateert van 1983, het meest recente artikel van 1991. Nu zijn alle drie bewerkt zo niet tot een eenheid dan toch tot een samenhangend geheel.

De eerste bijdrage, naar het gevoel van de auteur 'het hart van de publicatie' (7), behandelt de vestiging vóór 1230 van dominicaner en franciscaner kloosters in wat 'Noordwest Europa' wordt genoemd, *de facto* Frankrijk, Duitsland, België, Nederland en Engeland. Uitgangspunt van het onderzoek was de stelling van Le Goff dat stedelijkheid en de aanwezigheid van een minderbroederklooster altijd samengaan. Nu had Le Goff deze hypothese later al weer gerelativeerd, zodat de auteur zich de vraag stelde of dan tenminste Le Goff's gedachte dat bedelordes in principe voor vestiging in steden kozen houdbaar zou blijken wanneer zij voor een groot geografisch gebied werd onderzocht. Een tweede veronderstelling van Le Goff was dat de nieuwe kloosters bewust aan de rand van de steden verschenen, waar de nieuwe stedelijke groepen die hun doelgroep vormden zich zojuist hadden gevestigd. Van der Vaart memoreert de kanttekeningen die Henderix in 1977 bij deze stelling plaatste voor de Hollandse steden: ze waren te klein om uitspraken over een centrale of decentrale ligging te kunnen doen.

Van der Vaart voegt een intrigerend nieuw element aan de discussie toe. Veel minderbroederkloosters begonnen bescheiden, in een huis dat ze toevallig verwierven, op een plaats waar ze toevallig belandden. Pas in tweede instantie werd bewust een terrein gekozen, en kreeg het gebouw de vorm die bij de gedroomde kloosters hoorde. Wanneer de eerste locatie van een klooster grotendeels op toeval berustte is de verhuizing naar de definitieve locatie het moment dat men een bewuste keuze maakte voor een bepaalde positie ten opzichte van het stadscentrum.

Om zijn omvangrijke onderzoek te verrichten liet auteur zich inspireren door het kunsthistorisch classificatiesysteem ICONCLASS en een eerdere poging een dergelijk systeem voor gebouwen te gebruiken. In samenspraak met automatiseringsdeskundigen (die hun gebruik van databases in een bijlage toelichten) ontstond een kaartenbak waarin vele kenmerken van kloosters en